

- Enric Cassany, Josep M. Domingo (eds.): *Literatura contemporània (I). El Vuit-cents (= Història de la literatura catalana, vol. V, dirigida per Àlex Broch)*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana / Editorial Barcino / Ajuntament de Barcelona, 2019. 629 pàgs. ISBN 978-84-412-3265-5.

El volum que ressenyem forma part de la *Història de la literatura catalana* d'Enciclopèdia Catalana. Amb aquesta entrega, el projecte va pel cinquè volum dels vuit que s'hi preveuen publicar. Podria semblar una exageració que la *ZfK* els vagi ressenyant gairebé individualment com ho anem fent (veg. *ZfK* 31 per la part medieval i *ZfK* 32 per la moderna), però el fet és que cada conjunt epocal d'aquesta història de la literatura obeeix a unes concepcions pròpies que es mereixen una consideració individual, sobretot quan es tracta d'un projecte filològic d'aquesta magnitud que farà, sens dubte, del volum d'Enric Cassany i Josep M. Domingo la història de la literatura catalana del segle XIX de referència per un bon temps. Per aquesta importància, es mereix una ullada dirigida als conceptes imperants en ella.

El volum compta amb la col·laboració de nou autors, provinents de les universitats del Principat i de les Illes –tots masculins, per cert: la història literària de la Renaixença s'ha quedat sense una reina de la festa– i, sigui dit de passada, també entre els escriptors que s'han considerat mereixedors d'una dedicació un xic més extensa, Dolors Monserdà és la única presència femenina (p. 510s.), mentre Pilar Maspons, així com algunes altres, s'han quedat sense consideració. El volum està dividit en dues meitats cronològiques d'extensió desigual, separades per la partió d'aigües de 1859, l'any de la instauració dels Jocs Florals de Barcelona. La primera meitat llarga de segle, abans d'aquest incís, es veu adjudicada una secció intitolada “Vida literària”, dividida en quatre capítols que van a càrrec de J.-L. Marfany, J. M. Domingo i J. M. Sala Valldaura. En aquest període, sociolingüísticament marcat per la diglòssia i pel confinament de la llengua catalana a sectors culturals més marginals, els editors no destaquen cap personalitat d'escriptor dotant-lo de capítol propi. Als trenta-quatre anys següents, en canvi, va dedicada la segona secció del volum, força més extensa, sota el títol “Renaixença i literatura catalana, 1859–1893”. Està dividida en dinou capítols, escrits per set autors, i se'n dediquen nou capítols monogràfics als escriptors més representatius del període, des de Frederic Soler ‘Pitarra’, passant per Jacint Verdaguer i Narcís Oller, fins a Marià Vayreda. Els últims anys del segle formaran part del volum següent de la sèrie sobre Modernisme i Noucentisme. Amb aquesta estructura, el volum es presenta bàsicament com una història del moviment de la Renaixença, i això com-

porta una sèrie de conseqüències. Una d'elles és el fet que la primera meitat de segle és analitzada sobretot en funció de les seves mancances –la pràctica absència de literatura culta en català–. En segon lloc, la decisió de definir la Renaixença com a eix estructurador fa que autors com Narcís Oller o Marià Vayreda, de finals de segle, hagin d'aparèixer sota la mateixa etiqueta renaixencista que els representants del jocfloralisme medievalista. Finalment, fa que el teatre i la narrativa, tots dos en principi no gaire afectats per la incidència de l'any 1859, siguin presentats amb aquest mateix esquema cronològic. L'ordenació del material literari es basa, doncs, en primer lloc, en uns criteris sociohistòrics –sobretot la recuperació progressiva de les funcions de la llengua–, i només en segon lloc en criteris estètics. Amb aquest procediment, els conceptes epocals europeus com romanticisme i realisme-naturalisme, que en la coneguda història de Riquer, Comas i Molas havien tingut alguna importància com a categories d'epocalització, s'han quedat sense rellevància estructural i es fan servir només de manera esporàdica.

El retrat de la cultura de la primera meitat del vuit-cents se centra (cap. 1) en les activitats de les acadèmies i tertúlies, fins a l'adveniment del romanticisme als anys 1830s, sobretot de les mans de l'organitzador Covert-Spring (J. Andreu i Fontcuberta), i de Pau Piferrer. Aquests autors, així com Manuel Milà i Fontanals i d'altres, es queden, però, sense una presentació individual, a causa de la seva escassa producció literària en llengua catalana. Abans i en paral·lel a aquesta vida literària innovadora sota el signe del Romanticisme, existeix i continua existint fins ben entrada la Renaixença, allò que els autors del volum anomenen, com els contemporanis, les diferents tradicions poètiques d'un *Parnàs català* –la política, religiosa, satírica, i la circumstancial–, que són en gran mesura continuistes des del Barroc. Es revelen com a sorprenentment polifacètiques, però no deixen mai de ser relegades a un segon lloc d'importància i prestigi en relació a l'alta esfera literària del moment.

El segon capítol fa un repàs de la teoria literària de la primera meitat de segle. Ella s'articula en primer lloc en periòdics i manuals de retòrica, amb el pròleg de Rubió i Ors a la seva antologia poètica com a peça de mostra, i l'obra del primer filòleg romanista, Manuel Milà i Fontanals, com a contribució més sòlida. Pel que fa a la literatura catalana del període (cap. 3), al costat de la literatura continuista sobretot popular, s'hi troben les primeres antologies poètiques i el famós poema 'La pàtria' de Bonaventura Aribau, sovint venerat com a tret de sortida de la Renaixença. Aquí aquests textos són adscrits a la fase pre-renaixencista, així com les activitats del pare del moviment coral, Anselm Clavé. En l'àmbit del teatre (cap. 4), destaquen els

noms de Josep Robrenyo i del valencià Josep Bernat i Baldoví, però cap d'ells no es mereix un capítol monogràfic com els autors de la Renaixença.

Pel fet de no detenir-se gaire en la presentació d'autors i obres singulars, els capítols generals que omplen la primera i l'inici de la segona secció del volum estableixen i mantenen un discurs dens, curull de noms i informacions factuais. Aquest discurs no fa concessions a un públic ampli o estudiantil que hauria agraït, per exemple, epígrafs o altres elements estructuradors d'aquests capítols que es presenten en general tipogràficament macissos, i sense il·lustracions. El lector implícit que pressuposen ja té un coneixement preliminar dels conceptes, noms i fets vuitcentistes que el llibre més aviat comenta i avalua que no pas presenta i exposa. Per la seva manifesta voluntat de fugir dels esquematismes tradicionals, aquestes parts del volum no estan fetes per la consulta puntual, i agafen un caràcter més assagístic, que no descarta que un mateix tema es pugui tractar en llocs separats (Robrenyo, al cap. 3.1.3 i al cap. 4.4.2; la revista *El Europeo*, vista com a 'pur neoclassicisme' a la pàg. 37, i com a precursora del Romanticisme, al cap. 2.3).

La segona meitat escassa de segle –es tracta de fet dels 34 anys que poden ser considerats com a marcats pel moviment renaixencista–, és presentada en la segona secció del volum sota el títol “Renaixença i literatura catalana 1859–1893” (cap. 5–19). La importància cabdal dels Jocs Florals com a plataforma del moviment s'hi comunica clarament, tot i que no s'expliciten els mecanismes i l'evolució del certamen. J. M. Domingo, un dels especialistes més destacats en la matèria, ha optat en canvi per una avaluació del moviment renaixencista i de la seva importància en un sentit més global, des del punt de vista dels estudis culturals (cap. 5, a càrrec de J. M. Domingo). Seguidament s'analitzen les idees literàries vigents (cap. 6, d'E. Cassany), donant continuació a l'exposat al cap. 2. D'aquí endavant, el volum està organitzat per gèneres literaris. Es divideix en tres blocs, dedicats als gèneres dramàtic (encapçalat pel cap. 7, de R. Bacardit i M. M. Gibert), poètic (cap. 10) i narratiu (cap. 17; tots dos d'E. Cassany). Els espais entre aquests encapçalaments estan ocupats per un nombre desigual de capítols dedicats als autors de més pes en cada gènere: hi figuren Frederic Soler i Àngel Guimerà pel teatre; Marià Aguiló, Víctor Balaguer, Teodor Llorente, Jacint Verdaguer, Apel·les Mestres i Costa i Llobera per la poesia; i Narcís Oller i Marià Vayreda per la prosa narrativa. En aquests capítols monogràfics, als estudiosos ja esmentats s'hi sumen els noms dels professors Joan Mas i Vives, Ramon Pinyol i Joan Santanach.

L'ordre dels tres blocs genèrics, que resulta inusual per al lector germànic avesat a llegir 'Epik–Lyrik–Dramatik', es deu a les particularitats de l'evolució literària vuitcentista a Catalunya. El teatre en català es manifesta aviat, amb els noms de Robrenyo i Pitarra, mentre la narrativa en català hi va a la saga i es desenvolupa només en l'últim terç de segle. Amb Narcís Oller i Marià Vayreda té dos representants que publiquen part de la seva obra després del tombant de segle i es presten, per tant, per cloure el volum. En un llibre que tracta del segle de la Renaixença, la part de poesia ha de ser forçosament la més grossa, incloent-hi un espai especialment ampli per a Jacint Verdaguer. Els capítols monogràfics d'autors com aquest dominen la segona part del volum. Són més fàcils de copsar visualment i força llegidors. Solen començar per un paràgraf dedicat a la personalitat de cada autor, ocupant el lloc previst per la biografia en les històries de la literatura més tradicionals. Seguidament, hi són presentades les obres, de manera volgutament poc esquemàtica, i prescindint (amb alguna excepció en Verdaguer o Vayreda) dels acostumats resums del contingut. També aquesta decisió deu obeir a l'intent de fugir del tradicional esquema "vida i obra" i de substituir-lo per un disseny més assagístic. Per més que sigui benvinguda aquesta voluntat de pressuposar un lector ja 'adult', cal dir que resums de contingut no deixen de ser útils en una història de la literatura, com ho demostren els casos en aquest volum on sí que hi són. Aquí no és el lloc d'avaluar cada retrat dels nou autors escollits. Clarament, personatges com Víctor Balaguer o Teodor Llorente, amb les seves tries lingüístiques o estètiques més conservadores, hi resulten menys apreciats, i castigats amb una representació només parcial de les seves activitats. Amb tot, tant aquests capítols com els de disseny panoràmic, així com la nodridíssima bibliografia final, testimonien l'estupefaent erudició sobretot dels dos editors del volum, Cassany i Domingo, i també de l'enorme avenç que la filologia catalana ha realitzat en els decennis que ens separen de la història de la literatura catalana de Riquer, Comas i Molas. Ben efectiva resulta la idea de guiar el lector per la selva bibliogràfica, acabant cada capítol amb quatre o cinc referències bibliogràfiques bàsiques.

A vista d'ocell, l'estructura del volum reflecteix la complexitat del segle que vol historiar, un segle marcat per un moviment cultural cada vegada més dominant i, alhora, per l'existència d'altres activitats literàries, que són d'un altre caire com les populars, segueixen altres estètiques més antigues com la barroca o es fan en castellà. Tots aquests textos, no pertanyents a la literatura culta en català, s'han encabir aquí sota l'etiqueta de 'vida literària', un concepte necessari sobretot en els moments històrics en què la litera-

tura catalana estricta ocupa només una petita part del panorama cultural de Catalunya. Aquestes situacions de descompensació entre comunitat i ús de la llengua, també a fora de Catalunya, són molt més freqüents del que les històries literàries nacionals ens volen fer creure i, certament, enlloc no s'ha trobat encara una solució totalment plausible per historiar-les. És interessant de notar que, en aquest sentit, en aquesta història de la literatura d'Enciclopèdia Catalana, els volums opten per solucions diferents.

En la part moderna (vol. 4), hom aspira a integrar la literatura catalana en l'esquema epocal europeu, usual a les literatures més grans, i a 'normalitzar' la literatura catalana dins aquest marc. És una operació molt meritòria que suposa certes dificultats, per exemple quan es tracta d'enquadrar la literatura catalana del s. XVIII en la Il·lustració. En canvi, la part contemporània (vol. 5) opta per la via de l'especificitat catalana de la Renaixença, recurrent als conceptes europeus només en segon lloc (també hi fa acte de presència en una ocasió, l'època de la Restauració), i desconnectant la literatura catalana d'aquest context, bo i fent-ne un cas apart, definit pel moviment renaixencista. Així, la literatura catalana no s'equipara a les literatures més consolidades, sinó que es vehicula de manera implícita la idea que els paral·lels europeus del s. XIX català s'hauran de buscar en els processos de recuperació cultural com el Felibrige provençal, el Rerurdimento gallec, i potser encara algun altre exemple més. Els homes i les dones de la Renaixença s'haurien reconegut en aquest esquema, ja que el seu discurs també es concentra més en les qüestions relacionades amb la situació catalana que en les qüestions estètiques comunes a l'Europa del moment. Hi ha bones raons per optar per aquesta via singularitzadora de la literatura catalana que prescindeix de l'esforç de 'normalitzar' la catalana en el si de les literatures nacionals europees. I tanmateix, no deixa de tenir algun efecte indesitjable, com ara el fet que des d'aquesta perspectiva renaixencista, els productes culturals i els autors i pensadors sobretot de la primera meitat de segle, però també alguns de la segona, es quedin en un segon terme d'importància, relegats a ser no més que fenòmens de 'vida literària'. Personatges com Víctor Balaguer o Teodor Llorente, però fins i tot els representants més destacats de la Renaixença, hi van representats només per la part de la seva obra i personalitat que es desenvolupa en català. Una història de la literatura catalana concebuda d'aquesta manera és absolutament legítima, i el criteri de la llengua és irrefutable. Tanmateix, no deixa de despertar la curiositat saber quina cara tindria una història de la literatura de Catalunya o de l'àrea lingüística del català, basada en criteris estètics, i prescindint de la totpoderosa qüestió de la llengua. En dona una idea el capítol panoràmic d'Enric

Cassany sobre la novel·la a la Catalunya vuitcentista, menys estricta pel que fa a la qüestió de la llengua, i enormement instructiu. Sense cap mena de dubte, aquesta concepció alternativa, que per força s'hauria d'obrir en certa mesura cap al sistema lingüístic i literari espanyol del s. XIX, faria sorgir tota una altra sèrie de problemes conceptuals, i no substituiria les històries de la literatura en català que ja tenim, però les enriquiria i complementaria. Aquesta possible polifonia de punts de vista historiogràfics fa que, lluny de l'alta canonicitat que s'ha arribat a tenir en les històries de les literatures veïnes, la catalana, encara al segle XXI, sigui una àrea de treball encara plena de potencial. ■

- Roger Friedlein, Ruhr-Universität Bochum, Romanisches Seminar, GB7, D-44780 Bochum, <roger.friedlein@rub.de>.